

Гайдамаки (дуже стисло)

Тарас Шевченко

Все йде, все минає — і краю немає... Вічний лише потяг людини до волі, до справедливості. І виразниками цих волелюбних прагнень українського народу стали гайдамаки. Таке визначення, звичайно ж, не подобається офіційним письменникам, прихильникам абсолютизму. Для поета ж часи козаччини, гайдамаччини — славне минуле.

Інтродукція. Боротьба польських магнатів за владу врешті-решт призвела до втрати Польщею своєї державності. А конфедерати (члени озброєних загонів дрібної шляхти), які мали цю державність захищати, грабували Україну, знущалися з її народу. Їхні дії викликали обурення проти шляхти — гайдамаки готувалися до повстання, "ножі освятили".

Галайда. Ярема Галайда — наймит у шинкаря Лейби. Цілий день він за попихача. Сирота, але "сирота багатий", бо в нього є кохана Оксана. Вночі, коли шинкар лічив гроші, Ярема взяв торбу й пішов у Вільшану.

Конфедерати. Цієї ж ночі до Лейби вдерлися конфедерати, побили господаря, допитуючись, де його дочка. Хитрий корчмар сказав, що вона вмерла. Він усіляко догоджав непроханим гостям, принижувався, підливав горілки. Коли шляхта стала вимагати в нього гроші, він сказав, що не має "ні шеляга", а багато червінців є в костьолі у вільшанського титаря, до того ж ще й дочка в того гарна, "як панночка". Конфедерати залишили корчмаря й поїхали у Вільшану.

Титар. У Вільшані Ярема, ходячи попід гаєм, співав та виглядай Оксану. Аж заплакав, боячись, що та не прийде. Побачивши дівчину, зрадив і забув про все. Титарівна ж забарилася, бо занедужав батько. Ярема сказав, що йде в Чигирин до гайдамаків, щоб здобути славу, багатство і покласти все до ніг Оксани, одягти її, як гетьманшу. Закохані мріяли, як житимуть, коли не стане ворогів в Україні. Присягайся одне одному у вірності та й розійшлися.

А тим часом конфедерати вдерлися до титаря, стали його катувати, вимагати гроші. Замордувавши бідного чоловіка, запалили церкву. Як прибігла Оксана й побачила все це, так і знепритомніла. У такому стані ляхи й забрали її із собою.

Свято в Чигирині. За багатьох гетьманів Чигирин був містом козацької вольниці. Тепер тут тиша.

Та ось над Тясмином, у темнім гаю, зібралися прості козаки і старшина, щоб покарати ворогів. Стояли вози з ножами. Люди чекали дзвонів, що мали сповістити про початок церковної служби, і слухали, як співав сліпий кобзар. Нарешті почалася служба: попи святили ножі й закликали боротися з ненависною шляхтою, яка стільки лиха принесла українському народу.

Треті півні. Коліївщина, це "пекельне свято", охопила колись всю Україну. Але з часом про неї забули, й онуки славних повстанців покірно "панам жито сіють".

Вночі берегом Дніпра йшов козак і журився, відчуваючи щось недобре. Мав у Черкасах чекати сигналу до повстання — третіх півнів. Ярема замислився над долею свого рідного краю. Він сподівався, що колись в Україні знову "блисне булава".

Червоний бенкет. "Задзвонили в усі дзвони по всій Україні", гайдамаки почали бити шляхту. У Черкаси до Залізняка прийшов і Ярема. Там він дізнався, що конфедерати вбили титаря і викрали Оксану. Записали Ярему як Галайду (бездомний бурлака), дали коня і, залишивши за собою палаюче місто, поїхали далі. Молодий козак тяжко тужив за Оксаною.

Гупалівщина. Повстання охопило всю Україну. "...Остались Діти та собаки — Жінки навіть з рогачами Пішли в гайдамаки".

У такій кривавій різні, на думку поета, винні "ксьондзи, єзуїти", кі посіяли ворожнечу між братніми слов'янськими народами.

Загін Залізняка проїхав Вільшану, Будища, де в лісі поховалися ляхи. Гайдамаки позбивали їх із дерев, як груші. Повстанці знайшли скарби конфедератів і пішли карати ворогів у Лисянку.

Бенкет у Лисянці. Гонта й Залізняк керували повстанням у Лисянці. Не жаліли нікого. Особливо лютував Ярема. Гайдамаки влаштували бенкет серед палаючого міста. Тут Галайда побачив переодягненого в козацький одяг Лейбу, який сказав йому, що в будинку за мурами ляхи тримають Оксану. Гайдамаки стріляють у будинок з гармат, Ярема з Лейбою встигають прокрастися туди і винести з льоху напівживу Оксану.

Лебедин. Оксану відвезли до Лебедина в монастир. Опритомнівши, дівчина розповіла бабусі-черниці про те, як потрапила в полон до ляхів, як хотіла накласти на себе руки і лише думка про коханого врятувала її.

Черниця ж розказала Оксані, що її привіз саме Ярема й обіцяв незабаром повернутися. Він і справді приїхав, обвінчався й того ж дня покинув, щоб разом із повстанцями бити ляхів.

Гонта в Умані. Пройшло вже літо, зима, а повстання все тривало. Ярема прославився аж на всю Україну як завзятий гайдамака. Ось обступили повстанці Умань і затопили її панською кров'ю. До Гонти привели двох хлопчиків-католиків. Це були його сини, проте він, вірний присязі бити католиків, власноручно вбив і їх, тяжко страждаючи як батько. Вночі він крадькома поховав дітей, бажаючи для себе швидкої смерті.

Епілог. Майже рік тривало повстання та й ущухло. Ляхи взяли Гонту, тяжко катували й стратили. Помер з того горя й Залізняк. Гайдамаки розійшлися хто куди. Тим часом було зруйновано Запорозьку Січ. А Україна "навіки заснула", тільки часом колишні повстанці, йдучи над Дніпром, співають гайдамацьких пісень.

Критика, коментарі до твору, пояснення (стисло):

Офіційна влада, та й багато людей вважали гайдамаків розбійниками, яких треба було суворо покарати. Т. Шевченко вперше публічно розкрив причини повстання —

жорстокі утиски, економічний і духовний гніт українського народу з боку польської шляхти. Гайдамаки — такі ж люди із серцями, що вміють любити й страждати. Вони вірні присязі, товариству до кінця, готові до самопожертви. Поет нагадує своєму народу про героїчне минуле, закликаючи до боротьби проти будь-якого гніту й неволі.